XX. YÜZYIL GÜNEY AZERBAYCAN EDEBİYATININ ÖNCÜLERİ

-I-

Pervane MEMMEDLİ

Türkiye Tükçesine Aktaran:
Meral BAHAR

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 1999
KÜLTÜR SERİSİ: 1083

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-554-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: İnayet Bebek

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Pervane Memmedli (Memmedova) Hacı: Pervane Memmedli, Azerbaycan Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesinde okudu (1978-1983). Uzun yıllar devlet medyasında muhabirlik yaptı. 1998'den beri Bilim Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Güney Azerbaycan Edebiyatı Bölümünde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Bunun yanı sıra 2000-2012 yıllarında "Bakü Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi Basın Tarihi Bölümü"nde ve "Milli Havacılık Akademisi"nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1984'ten beri Azerbaycan Gazeteciler Birliği ve 1999'dan beri de Azerbaycan Yazarlar Birliği üyesidir.

2002'de Nizami MEA Edebiyat Enstitüsünde " Varlık Dergisinin Edebi Sorunları" konulu doktora tezini ve 2022'de 1978-1979 İran Devrimi'nden sonrasını merkeze alan "Güney Azerbaycan'da Ulusal Basının ve Edebi Düşüncenin Gelişim Aşamaları " başlıklı profesörlük tezini savundu.

Irak, KKTC, Türkiye, Bosna, Rusya, İran, Almanya, ABD, Kanada ve diğer ülkelerin üniversitelerinde düzenlenen uluslararası konferans ve sempozyumlara katıldı. Yerli ve yabancı basında 200'den fazla bilimsel makale ve gazete makalesi yayımlandı.

Rusça, Arapça, Farsça bilen Pervane Memmedli, iki çocuk annesidir.

Eserleri:

"Varlık Dergisinde Edebiyat Sorunları", Monografi, Bakü, "Elm" 2000, 200 s.

"Güney Azerbaycan" (Ortak Yazar- Söz ve Sanat İnsanları ile İlgili İlmi-Edebi Yazılar), Bakü, "Orhan", 2000, 524 s.

"Güney Azerbaycan Basın Tarihi" (XIX, XX, XXI yüzyıllar), Monografi, Bakü, "Elm", 2009, 200 s.

Muhammed Tağı Zehtabi- "Başka Bir Elim ve Dilim Var" (Derleme ve Önsöz), Bakü, Elm, 2011, 208 s.

"İki Tarafın Gerçek Aynası- Azerbaycan", Bakü, 2014, 200 s..

"Güney Azerbaycan: Edebi Şahsiyetler, Portreler-I. Bölüm, Monografi, Bakü, "Sabah" 200 s.

"Güney Azerbaycan Edebiyatının Sorunları", Bakü, "Sabah", 2015, 310 s.

Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi (Çağdaş Dönem), (Derleme, Önsöz ve Sözcük Yorumu), Bakü, Çaylar Matbaası, 2015, 364 s.

Azerbaycan Gazetecilik Tarihi (Ortak Yazar), Bakü "Sabah", 2017, 200 s.

Gulamhuseyn Saidi- "Sonsuz Yolculuk" (Derleme, Önsöz ve Söz Yorumlama) Bakü, "Hedef", 2015, 120 s.

Rza Barahani'den Seçmeler (Derleme, Önsöz ve Sözcük Yorumu),Tebriz, Bahardocht, 2019, 320 s.

Güney Azerbaycan'da Ulusal Basın ve Edebiyat Düşüncesinin Gelişim Aşamaları (1978-1979 İran Devrimi'nden Sonraki Dönem), Monografi, Bakü, CBS yayınevi, 2021, 320 s.

Kitap daha önce, 2015'te Azerbaycan Milli İlimler Akademisi (AMEA) Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü İlmi Şurasının kararıyla yayımlanmıştır. Daha sonra gözden geçirilip genişletilerek Türkiye Türkçesine uygunlaştırılmıştır.

Hacı Kızı Pervane MEMMEDLİ
Güney Azerbaycan: Edebi Şahsiyetler, Portreler
I. Kısım, Bakü: "Sabah", 204 sayfa
ISBN 978-9952-453-43-0

Kitapta XX. asır Güney Azerbaycan'da edebî-sanatsal sürecin önde gelen ve yarattıkları eserlerle bu sürecin gelişmesini etkileyerek zenginleştiren Mirza Ağa Tebrizi, Mirza Hasan Rüşdiyye, Mirza Ali Möcüz, Mirza Tağıhan Rüfat, Habib Sahir, Mehemmedhüseyn Şehriyar, Genceli Sabahi, Hamid Nutkî, Mehemmedali Ferzane, Cavad Heyet, Mehemmedtağı Zehtabi, Haşım Terlan, Sönmez, Sehend, Hüseyn Kerimi, Ali Tebrizli, Gulam Hüseyn Sâidi, Rıza Beraheni , Samed Behrengi, Alirza Nabdil (Oktay) gibi tanınmış edebî simaların portre denemeleri verilmiştir.

02-09-2015

© Pervane Memmedli, 2023

İÇİNDEKİLER

Önsöz 13
Kitaba Dair 15
Çağdaş Güney Azerbaycan Edebiyatı 17

Mirza Ağa Tebrizi (? -1915) 33
Mirza Hasan Rüşdiyye (1851- 1944) 38
Mirza Ali Möcüz Şebüsterî (1873-1934) 46
Mirza Tağıhan Rüfat (1890-1920) 59
Habib Sahir (1903 – 1987) 67
Şehriyar (1906-1988) 86
Genceli Sabahi (1906 - 1994) 95
Hamid Nutkî (1920-1999) 108
Mehemmedali Ferzane (1923-2006) 120
Mehemmedtağı Zehtabi (1923-1998) 128
Haşım Terlan (1924- 2014) 142
Doktor Cavad Heyet (1925-2014) 151
Bulud Karaçorlu Sehend (1926-1979) 164
Hüseyn Kerimi Marağayi (1926) 176
Kerim Meşruteci Sönmez (1928) 186
Ali Tebrizli (1929-1998) 199
Rıza Beraheni (1935-1922) 213
Gulam Hüseyn Sâedi (1936-1985) 229
Samed Behrengi (1939-1968) 241
Alirza Nabdil (Oktay) (1944-1972) 252

ÖNSÖZ

20. yüzyılın başında İran'da iktidara gelen Pehlevi hanedanı, İran genelinde bir Farslaştırma politikası uygulamıştır. Bu dönemden itibaren İran'da diğer milletleri Fars kimliği içinde eritme politikası uygulanmaya başlandı. Bu amaçla İran gibi çok etnikli bir devletten sofistike bir yapıya geçiş süreci başlatıldı. Sonuç olarak İran'da diğer milletlerin kendi ana dillerinde okuma, kitap ve gazete basma hakları ellerinden alındı. Diğer Fars olmayan halklarla birlikte İran'da en çok asimile olan Azerbaycan Türkleri idi.

Güney Azerbaycan'daki aydınlar uzun süredir duygu ve düşüncelerine tercüman olacak eserler ortaya koyamıyorlar. Oysa şiddet ve baskılara rağmen tiranlık döneminde bile ana dilde şiirler, hikâyeler, bilimsel makaleler yazıldı ve folklor örnekleri toplandı. Amacımız uzun yıllardır Türk dünyasından kopuk olan Güney Azerbaycan edebiyatını yakından tanıtmaktır.

Okuyucuya sunulan bu kitapta 20. yüzyılın ilk yarısından günümüze kadar İran ve ötesinde yaşayan Azerbaycanlı yazarlar tanıtılmakta, onların yaşamı ve sanatı tartışılmaktadır. Kitap, Güney Azerbaycan'da çağdaş dönemin önde gelen yazarları hakkında sistematik ve özlü bilgiler oluşturmak amacıyla yazılmıştır. Kitabın 2. bölümü çok yakında okuyucuların beğenisine sunulacak.

Tanınmış Azerbaycanlı araştırmacı Adalat Tahirzade, Türkiye'ye yaptığı bir ziyarette oradaki Türk aydınlarına kitaplarımı hediye etti. Bu aydınlardan *Türk Yurdu* dergisi yazarı Ömer Özcan Bey, derginin 2017 Şubat sayısında yer alan "Pervane Memmedli'nin Güney Azerbaycan Üzerine Araştırmaları" başlıklı yazısının sonunda şu ifadelere yer verir:

> Güney Azerbaycanlı Türk yazarların eserleri, faaliyetleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eden eserleri, üniversitelerimizdeki öğretim üyelerinin bu tür eserleriyle karşılaşmayı bekliyoruz. Bu iki eserden yapılacak bir seçmenin Türkiye'de neşredilmesinin uygun olacağı muhakkaktır.

Bakü Türk Anadolu Lisesinde ilk görev yaptığım yıllarda Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni ve Müdür Yardımcısı olarak tanıdığım ve sevdiğim Meral Bahar'a minnettarlığımı sunuyorum. Meral Hanım, Güney Azerbaycan edebiyatına büyük ilgi ve sevgi göstererek kitabın tercüme ve editörlüğünü özveriyle üstlendi. Kitaptaki birkaç makalenin çevirisinde emeği geçen, Mayis Alizade'ye de özel teşekkürlerimi sunarım. Kitabın oluşmasındaki büyük girişim ve hizmetlerinden dolayı Ömer Özcan, Adalat Tahirzadeh ve Ötüken Neşriyat ailesine şükranlarımı sunarım.

KİTABA DAİR

Pervane Hanım'ın yazılarını, araştırmalarını takip edenler bilir ki o, işine daima büyük bir sorumluluk ve profesyonellikle yaklaşmıştır. Uzun yıllardır Güney Azerbaycan'ın, özellikle de İran Türklerinin medeniyeti, edebiyatı ve basınıyla uğraşmıştır. O, Güney yazarlarını araştırmakla kalmamış, onların tanıtılmasıyla da meşgul olmuştur. Habib Sahir'in *Arzu-Kamber*'ini, M. Zehtabi'nin muhaceret (göç) şiirlerini, benim *Edebiyyatşinaslık* kitabımı vb. fedakârcasına Latin alfabesine çevirmiştir. Yazılarının çoğu bizim otuz beş yıldan beri çıkan *Varlıq* dergisine ithaf edilmiştir. Bu yazılar derin ve dolgundur, güzel de inşası vardır. Bakü Devlet Üniversitesinde ilk kez Güney Azerbaycan Basını ile ilgili dersler vermiş, bu bölümün temelini oluşturmuştur. Bu konuda çok değerli bir kitap yazmıştır. Biliyorum ki beni sevenler, hakkımda hoş söz söyleyenler çoktur. Ama otuz beş yıl boyunca emek sarf ettiğim *Varlıq* dergisini bu tarafta okuyabilenler azdır. *Varlıq*'ı ilk kez okuyuculara (bu konuda ayrıca bir ilmî kitap yazmıştır) ayrıntılı olarak tanıtan Pervane kızım oldu.

Kesinlikle söyleyebilirim ki bu tarafta, son devirlerde onun gibi Güney Edebiyatına gönül veren mükemmel bir araştırmacı yoktur.

Eminim ki onun bu kitabı, okuyucuları ve özellikle Güney Edebiyatı ile ilgilenenleri memnun edecek; onlara, Güney Edebiyatı hakkında faydalı ve öz bir şekilde bilgi verecektir. Ona başarılar diliyorum.

Prof Cavad Heyat

دکتر جواد هیئت
عضو ایرانی آکادمی جهانی پاریس

ÇAĞDAŞ GÜNEY AZERBAYCAN EDEBİYATI

1828'de, on altı yıl süren bir savaş sonrasında, Rusya ve İran arasında imzalanan Türkmençay Anlaşması'yla Azerbaycan ikiye bölünmüş; Araz Nehri'nin kuzeyi Çarlık Rusyası'na, güneyi ise Kacar sülalesi yönetimindeki İran'a bırakılmıştır. Bu ayrılık Azerbaycan'ın kuzeyi ve güneyine tüm olumsuzluklarıyla yansımıştır. Kuzey Azerbaycan, Rusya'nın hanlıklara parçalayarak hâkimiyet kurma stratejisinin kurbanı olmuş; Güney ise, kendi ülkesinde kalmakla beraber, kuzeydeki soydaşlarını kaybettiği için zaten hassas olan kozmopolit dengenin, hanedan Türk olsa dahi, iyice Farslar lehine dönmesi gerçeğiyle yüz yüze gelmiştir. Fars bölgelerinin daha merkezileşmesi, Türklerin İran'daki hâkimiyetinin zayıflamasının ilk sinyallerindendir.

İran'da yaşayan ve Türkçe konuşan halklar, esas olarak İran'ın kuzey-kuzeybatı, orta ve güney eyaletleri olmak üzere üç büyük bölgesinde yerleşmiştir. Asırlar boyunca göçebe bir hayat süren Türk boyları, İslam'ı kabul ettikten sonra etki altına girmemiş; dillerini, gelenek ve göreneklerini korumuştur. Güney Azerbaycan Türkleri, IX. yüzyıldan 1924'e kadar, günümüz İran'ında belirli aralıklarla siyasi hâkimiyete sahip olmuş (İran'ı yöneten on bir hanedandan dokuzu Türk kökenlidir); ülkenin siyasi, ekonomik, kültürel ve manevi yaşamında ilerici fikirlerin yayılmasında öncü bir rol oynamıştır. Ancak yeni bir tarihsel döneme geçişte Azerbaycanlılar millî, siyasi ve kültürel bir ortam yaratamamıştır. 1925'te Rıza Han Pehlevi'nin iktidara gelmesinden sonra, İran'daki geniş çaplı merkezileşme ve ayrımcılık politikası sonucunda, Azerbaycanlılar millî haklardan mahrum bırakılmıştır. O zamandan itibaren Güney Azerbaycan, sosyo-ekonomik olarak gerilemeye zorlanan bir vilayet ve millet hâline getirilmiştir. Sonuç olarak, bölünmüş Azerbaycan'ın güney kesiminde millî hak ve özgürlükler uğruna bir mücadele başlar; toprakları ve milleti birleştirmek için çareler aranır. Azerbaycan Türk-

leri, İran'da etno-millî entegrasyonu ve diğer halkların oluşumunu engellemeye çalışan Pehlevi rejimine karşı savaşan halklar arasında özellikle öne çıkar.

Tarihin acımasız hükmüyle ikiye bölünen Azerbaycan'ın kuzey ve güneyindeki sosyo-politik ve edebî-kültürel yaşam, içeriği ve gelişimi bakımından farklı yönlerde gerçekleşmiştir. Neredeyse iki asırlık bir süre boyunca, şovenist çarlık ve şahlık rejimlerinin tek bir milletin manevi iletişimine getirdiği yasaklar, kadim ve zengin bir edebiyata ve tarihe sahip bu milletin maneviyatına ağır bir darbe vursa da onun varlığını koruma ve gelecek nesillere aktarma iradesini, millî gururunu kıramaz. Azerbaycan'ın her iki tarafında "Araz" konusunda büyük bir edebiyat doğar. Güneyli aydınlarla Kuzeyli aydınların küçük bir siyasi fırsat içinde yazışmaları, basın yayın aracılığıyla yayılmaları, her iki grupta yaşayan Azerbaycanlıların vatanın birliği ve bütünlüğüne olan inancını güçlendirir. Güney'de Azerbaycan edebî dilinin gelişmesinde böyle bir iletişimin büyük etkisi olmuştur.

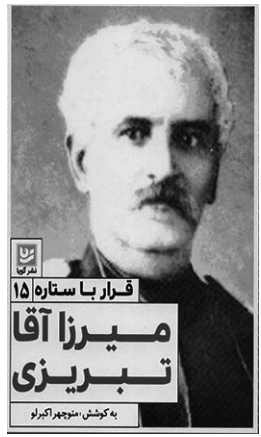
Güney Azerbaycan'da halkın dili, edebî ve manevi değerleri son doksan yıldır sürekli gerginlik içinde, baskılı bir hayat yaşamıştır. Bu nedenle de ortaya konan edebiyat daha çok "direniş, uyanış, ayrılık, hasret, kendini bulma ve onaylama" gibi içerikler taşır.

Zamanla harekete geçen millî uyanış, kendini her şeyden önce anadilde yazılmış edebiyatta göstermiştir. Burada oluşan edebiyatla millî özgürlük hareketi her zaman birlikte ilerler. Her devrimden, halk hareketinden sonra kültürel hayatta da ilerlemeler olur.

Şah rejimi, uzun yıllar Azerbaycan Türklerinin sadece dil ve edebiyatlarını değil, aynı zamanda tiyatro, sinema, müzik ve sanat alanlarını da baskı altında tutmaya çalışmıştır.

Pehlevi rejiminin devrilmesi ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra elde edilen kısa dönem özgürlük ortamında (1979 - 1981), Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış kitap, gazete ve dergilerde müthiş bir artış olur; edebî ortamda özel bir canlanma yaşanır. Ama bu kitap yayını ve basımının canlanma dönemi malesef iki-üç yıl kadar sürer.

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığa kavuşması, Güney'de de etkisini gösterir. Dikenli sınır hatları tasfiye edilir, ayrılık ve hasrete son verilir.

MİRZA AĞA TEBRİZİ

(? -1915)

"Mirza Feteli Ahundov Geleneğinin İran'daki Temsilcisi"

Mirza Ağa Tebrizi 1871'de, M. F. Ahundov'un komedyalarının tesiri altında yazdığı dört piyesle, bu türün Güney Azerbaycan'da, genel olarak İran'da ilk örneklerini yaratmış; dram tiyatronun temellerini atmıştır.

Mirza Ağa Tebrizi, mükemmel bir eğitim almıştır. Fars ve Arap dillerini çok iyi bilmekle beraber, Fransız dilini de benimsemiştir. Bir müddet İstanbul, Halep ve diğer şehirlerde büyükelçilik temsilciliği; Tahran'da Fransa Büyükelçiliği'nde tercümanlık ve katiplik görevlerinde bulunmuştur. Tahran'da, Darülfünun'da öğretmenlik yaptığı zaman, *Risale-yi Ahlakiyye* (Ahlak Hakkında Risale) adlı bir eser yazmıştır. Bu kitap, dersler ve öğretmenler için yöntemsel kaynaklar içerir ve Azerbaycan eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Mirza Ağa Tebrizi, Azerbaycanlı fikir adamı Mirza Feteli Ahundov'un geleneğini İran'da devam ettirenlerden biri olmuş ve onunla düzenli olarak mektuplaşmıştır. M. F. Ahundov'un realist fikirlerinin etkisiyle Farsçayla *Arabistan Hakimi Eşref Han'ın Sergüzeşti, Zaman Han'ın Bürccürdde Hakimliyi, Habcali, Ağa Haşım'ın Eşkbazlığı* ve *Şahkulu Mirza'nin Girmanşah'da Sergüzeşti* komedyalarını yazmıştır. Mirza Ağa Tebrizi, yazarlık serüveni boyunca üstadı M. F. Ahundov'un

MİRZA HASAN RÜŞDİYYE

(1851- 1944)

"İran Eğitiminin Babası"

Güney Azerbaycan'ın, özellikle de İran'ın eğitimcilik tarihinde Mirza Hasan Rüşdiyye, Cabbar Bahçaban (Asgerzade), Hacı Mehemmed Nahçıvani'nin büyük hizmetleri olmuştur. C. Bahçaban ilk anaokulunun, sağır ve dilsizler için özel okulun; M. H. Rüşdiyye ise İran'da ilk modern usulle eğitim yapan okulun kurucusu sayılır.

Güney Azerbaycan'da, 1970'li yıllarda skolastik karakter taşıyan bir eğitim sistemi mevcuttur. Eğitimin esasını "ilahiyat" teşkil etmektedir. Öğrenciler bunun yanı sıra edebiyat, tarih, coğrafya ve matematikle de uğraşabiliyorlardı.

Azerbaycan'ın büyük fikir adamı M. F. Ahundov, İran'ın geriliğinin sebebini eğitimin modern olmamasına bağlar. Ahundov'un geleneğini devam ettiren Zeynalabdin Marağayi de İran'ın geri kalmasının sebebini eğitimin yokluğunda görür ve hükümeti bu probleme hiç dikkat etmemekle suçlar. Onun *İbrahim Bey'in Seyahatnamesi* adlı eserinin kahramanı, yazarın eğitim hakkındaki fikirlerini şöyle ifade eder: "Her şeyden çok mektep lazımdır, ilim lazımdır. Halk ilim ve sanatla tanışmadığı ve onları anlamadığı sürece bizim durumumuz düzelmeyecek." Z. Marağayi, öğretim metodolojisini eleştirmekte

MİRZA ALİ MÖCÜZ ŞEBÜSTERÎ

(1873-1934)

"Yaz, annenin öğrettiği dilde!"

Mirza Ali Möcüz, Güney Azerbaycan şiirinde, sosyal içerikli mizahın temelini atmıştır. Anadilinde yazdığı savaşçı ruhlu şiirleriyle Möcüz, 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının çarpıcı mizahi şiir örneklerini vermiştir. Edebiyat dünyasına klasik şiirlerle adım atan şair, daha sonra yaşadığı dönemin yanlışlıklarını hicveden mizah eserleri kaleme almıştır. *Molla Nasreddin* dergisiyle tanışması, sanat anlayışını değiştirmekle kalmamış; aynı zamanda onu, "Molla Nasreddin" edebî ekolünün parlak temsilcilerinden biri hâline getirmiştir.

Mirza Ali Möcüz, 9 Mart 1873'te kadim Tebriz'e 70 kilometre mesafede bulunan Şebüster kasabasında, yoksul tüccar Hacı Ağa'nın ailesinde dünyaya gözünü açmıştır. Şairin dedesi Hacı Mirza Baba, bir zamanlar Şebüster'in yöneticisi olmasına rağmen, aile çok yoksul bir hayat sürmüş ve bu durum şairin şiirlerinde derin izler bırakmıştır. Möcüz, ilk eğitimini Molla Ali'nin eski medresesinde almıştır. Kişisel gayreti sayesinde Osmanlı, Azerbaycan ve Fars edebiyatlarıyla tanışmış; bunun yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçeyi öğrenmiştir. On altı yaşındayken babasını kaybetmiştir. Kısa bir süre sonra Osmanlı'da yaşayan ve ticaretle uğraşan ağabeyleri

MİRZA TAĞIHAN RÜFAT

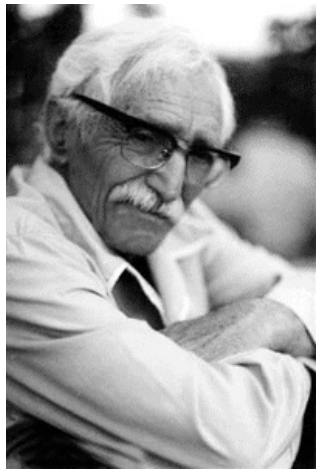
(1890-1920)

"İran'da yeni şiirin öncüsü"

Tebrizli Tağı Rüfat, İran'da, edebî çalışmaları ve hizmetleriyle edebiyatın hem biçim hem de içerikte yenilik hareketine ortak olmuş; böylece Farsça "şere -nou" nun lideri yani "yeni şiirin öncüsü" olarak kabul edilmiştir.

Hayatı

Tağı Rüfat, 1890 Tebriz doğumludur. Eğitimini önce Tebriz'de alır. Sonra babası Ağa Muhammed Tebrizi, onu eğitimini sürdürmek için İstanbul'a gönderir. Türkiye'de bulunduğu sırada, İstanbul Türkçesini ve Fransızcayı mükemmel öğrenir. Bir süre sonra genç Rüfat, Fars dilinde olduğu gibi Türk ve Fransız dillerinde de şiirler yazmaya başlar. Tağı Rüfat, Trabzon'da İranlı çocukların eğitim aldığı "Nasiri" okulunda birkaç yıl müdür olarak çalışır. Aynı zamanda Fransız okulunda öğretmenlik de yapar. Paris basınında edebî ve siyasi makaleleri yayımlanan Rüfat, Trabzon'daki Fransız Konsolosluğu tarafından Fransız Hükûmeti'nin verdiği fahri madalyayla ödüllendirilir.

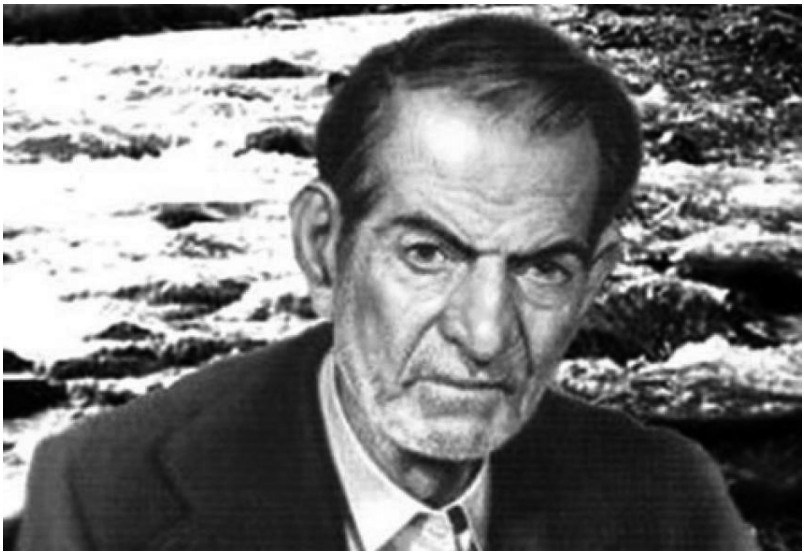
HABİB SAHİR

(1903 – 1987)

"Aşk, Yurt Sevgisi ve Özlem Şarkılarının Şairi"

Habib Sahir, Güney Azerbaycan'da yeni bir şiir üslubunun oluşumuna ve gelişimine ivme kazandıran, şiirsel betimleme sisteminin özgünlüğüyle öne çıkan şairlerden biridir.

Habib Sahir, Güney Azerbaycan şiirine yeni bir ruh ve üslup getirmiştir. Sadece düşüncelerle değil, duygularla da yüklenmiş şiirler yazmaya çalışmıştır. Aşık şiiri ve konuşma diline yakın olan dilden beslenen yeni bir tarzın başlangıcı olmuştur. Tablo gibi yarattığı, sıfat ve zarflardan bol bol yararlandığı şiirsel tasvirleri, söz dizimi açısından oldukça zengindir. Şiirlerinin çoğunu hece vezniyle yazan şair, "âdeta duyguların kalıplaştırılıp dondurulduğu" aruz veznine meydan okur. Türkiye'de eğitim almış, İstanbul'un havasını solumuş, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Tevfik Fikret'in fikir ve duygularını yakından tanıma imkânı bulmuş, Fransızca konuşup çeviriler yapmış bir Habib Sahir'i başka türlü hayal etmek de mümkün değildir. O, yeni imajlar ve formlar arayan yenilikçi bir şairdir.

XX. ASRIN BÜYÜK ŞAİRİ ŞEHRİYAR

(1906-1988)

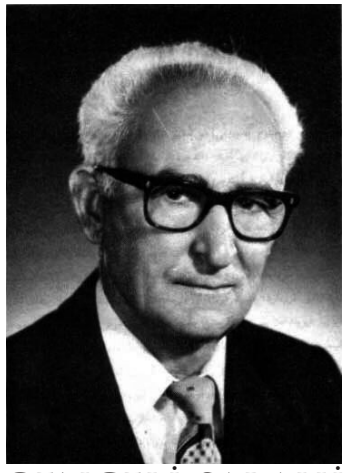
(Seyid Mehemmedhüseyn Behcet Tebrizi Şehriyar)

Yad meni atsa da öz gülşenimin bülbülüyem men
Elimin farsca da derdini söyler diliyem men

XX. asrın en büyük sanatkârlarından biri, dünya edebiyatı hazinesine kıymetli inciler bağışlamış dâhi Azerbaycan şairi Mehemmedhüseyn Şehriyar, hem Azerbaycan hem de İran edebiyatına büyük hizmetleriyle hafızalarda yer etmiştir. Şehriyar, kendi üslubuyla bütün Azerbaycan edebiyatında yeni bir edebî okul yaratmıştır.

Hayatı

Seyid Mehemmedhüseyn Behcet Tebrizi Şehriyar, 1906'da Tebriz'de doğmuştur. Şairin babası Hacı Mirağa Hoşginabi, Tebriz'de tanınmış bir avukat; anası Kövkeb Hanım, ev hanımıdır. Şairin çocukluk yılla-

GENCELİ SABAHİ

(1906 - 1994)

"Güney Azerbaycan'da, anadilde yazılan nesrin kurucusu"

Sabahi, dönemin edebî hareketinin yönlendirilmesi ve düzyazının Güney'de demokratik bir edebiyat hareketine dönüşmesinde büyük hizmetleri olan bir yazardır. Genceli Sabahi, Güney Azerbaycan edebî çevrelerince "Güney Azerbaycan Nesrinin Atası" olarak kabul edilmiştir.

Hayatı

Genceli Sabahi, Şubat 1906'da Güney Azerbaycan'ın Marand şehri yakınlarındaki Kanlı Dağ'ın eteğinde bulunan Miyab köyünde doğdu. Babası Yunis, diğer binlerce Azerbaycanlı gibi yoksulluktan ve sosyal felaketten kaçmak için Araz'ın diğer tarafına geçmek zorunda kalmıştır. Yedi yaşında küçük bir çocukken annesi onu Kuzey'deki eşinin yanına götürmüştür.

O dönemde, Gedebey'in Daşkesen'in kıymetli cevher yatakları, Bakü'nün petrol madenleri gibi, iş arayanların çoğunun sığındığı mekânlardır. Bu yerlerde hayat şartları ağır olsa da Genceli, bulunduğu yeni muhite uyum sağlar. Babası onu, okumak için önce

HAMİD NUTKÎ

(1920-1999)

"Romantik Bir Şair, Realist Bir Gazeteci"

Hamid Nutkî, Güney Azerbaycan edebiyatının önde gelen temsilcilerindendir. Modern Güney Azerbaycan edebiyatında özel bir yere sahiptir. Nutkî, sadece şair değil, aynı zamanda büyük bir bilim adamı ve gazetecidir. İran'daki Azerbaycan şairleri, uzun bir süre Farsça yazmak zorunda kalmış ve bu dilde kaliteli sanat eserleri yaratmayı başarmışlardır. Onlardan birçoğu uzunca bir süre Farsça yazdıktan sonra anadillerine dönmüştür ve bunların en büyüğü, ölümsüz Azerbaycan şairi Hamid Nutkî'dir.

Hayatı

Güney Azerbaycan'ın çok yönlü aydınlar kuşağına mensup Hamid Nutkî, tanınmış âlim, ince ruhlu şair ve başarılı bir gazeteciydi. Hamid Nutkî, 1920'de Tebriz'de doğmuştur. İlk eğitimini Tebriz "İt-

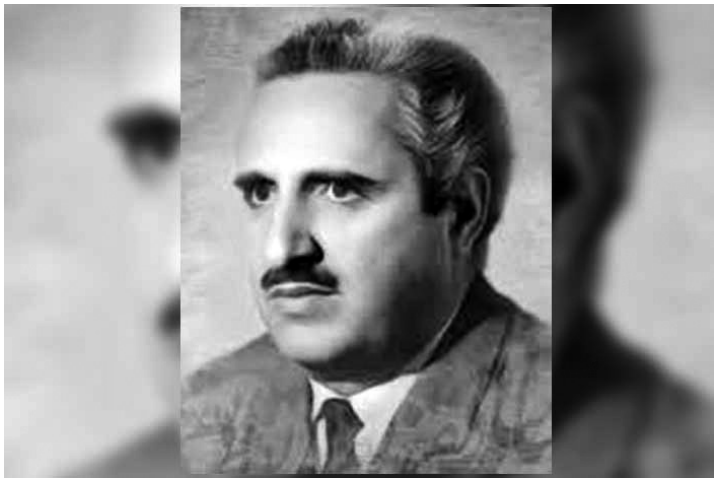
MEHEMMEDALİ FERZANE

(1923-2006)

"Halkının Hafıza Taşıyıcısı"

Azerbaycan Türkleri İran'da, anadilde eğitimden, süreli yayınlardan ve kurmaca okumaktan uzun süre mahrum edildiler. Anadilde yazıp okuyamayan Azerbaycanlıların türküleri, atasözleri, manileri, masalları, destanları dilden dile, ilden ile dolaşmıştır. Halkbilim kalıpları, halkın ruhuna daha yakın olduğu için anlaşılabilir ve uzun ömürlüdür. Halkın hazineleri olarak kabul edilen bu ürünlerin korunması gerekmektedir. Güney Azerbaycan'da folklor ürünlerini toplayan, sistemleştiren ve düzenleyen birkaç bilim adamı vardır. Bunlardan biri de Mehemmedali Ferzane'dir.

Mehemmedali Ferzane, Güney'de Azerbaycan dilinin grameri ve Azerbaycan edebiyatı kaynaklarına dair kitapların yazarı, Azerbaycan folklor örneklerinin derleyicisi ve yayıncısıdır. M. Ferzane, 1945-1946 yıllarında Güney Azerbaycan'da, Seyid Cafer Pişeveri'nin önderliğindeki ulusal demokratik devletin kurulmasında aktif rol oynamış; bu yolda kalemini halkın hizmetine adamış; inandığı dava uğruna şah rejimi tarafından defalarca hapsedilmiştir.

MEHEMMEDTAĞI ZEHTABİ

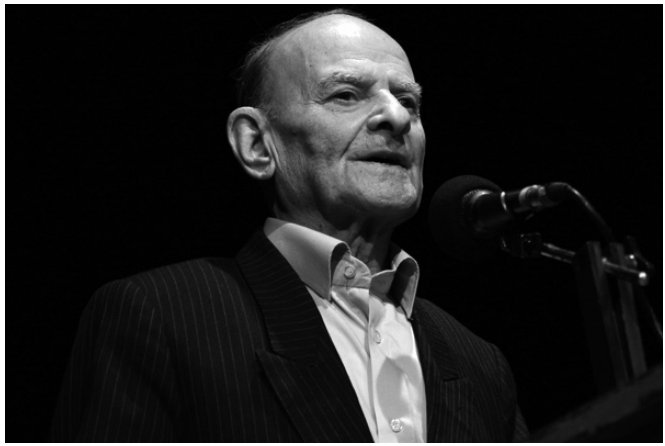
(1923-1998)

"Derdi bir gurbet, bir de vatan olan aydın"

Mehemmedtağı Zehtabi, Güney Azerbaycan'da kültürü ve tarihi sahteleştirilip çarpıtılmış olan halkın manevi mirasını gün yüzüne çıkarmak amacıyla araştırmalar yapmış; ömrünün sonuna kadar da halkın eğitim seviyesinin yükselmesi, millî bilincin uyanması için çaba göstermiştir.

Mehemmedtağı Zehtabi, 13 Ekim 1923'te Şebüster'de, Kirişçi ailesinde doğmuştur. İlköğrenimine köy okulunda başlar fakat iki yıl okuduktan sonra ailesinin geçim zorluğuna düşmesi sebebiyle okuldan ayrılır. Daha sonra kendisinin ısrarıyla öğrenimini Tebriz'de sürdürdüğü bilinmektedir. İlk şiirini 13 yaşında Farsça yazsa da hemşehrisi Mirza Ali Möcüz'le tanışması ve onun eserlerinden etkilenmesi sonucu anadilinde yazmaya yönelir. Tebriz'de önce "Füyuzat", sonra "Firdevsi" adına kurulan okulun edebiyat bölümünü bitirip öğretmenlik yapar ama yüksek okulda eğitim almak fikrinden vazgeçmez.

M. Zehtabi, Tebriz'de Hacı Yusuf Şüar'ın düzenlediği özel sınıflarda Arapça; Katolik kilisesinde Mösyö Jozef Qvinder'in sını-

HAŞIM TERLAN
(MİR HAŞIM HASANZADE)
(1924- 2014)

"Bölünenler bütünleşti, tersine döndü bölgüm benim"

Ahtarıram hezin hezin itirdiyim gölün izin,
Dünyada her ne var sizin, Gölümü gaytarın mene.
Dil deyirem meni anmır, seslenirem o dayanmır,
Nevelerim meni ganmır, dilimi gaytarın mene![1]

1924'te Bakü'de dünyaya gelen Mir Haşım Hasanzade (Haşım Terlan), çocukluk ve delikanlılık yıllarını da bu şehirde geçirmiştir. Bakü'deki "138 Sayılı Tam Orta Mektep"te öğrenciyken edebiyat öğretmeni, ünlü yazar Gılman İlkin'in de etkisiyle daha on üç yaşında, ilk şiirini yazar. Mir Haşım, ilerleyen yıllarda Gılman hocasının etki ve yönlendirmeleriyle edebiyata olan ilgisini üst düzeye taşır. Gazete sayfalarındaki ilk şiirinin yayımlanmasında, Azerbaycan'ın dünyaca ünlü şairi Samed Vurgun aracı olur. Yazarlar Birliği binasında,

[1] Arıyorum hazin hazin yitirdiğim gölün izini,
Dünyada her ne varsa sizin(olsun), gölümü verin bana.
Dil desem beni anmaz, seslensem yerinde durmaz,
Torunlarım vurdum duymaz, dilimi verin bana!

DOKTOR CAVAD HEYET

(1925-2014)

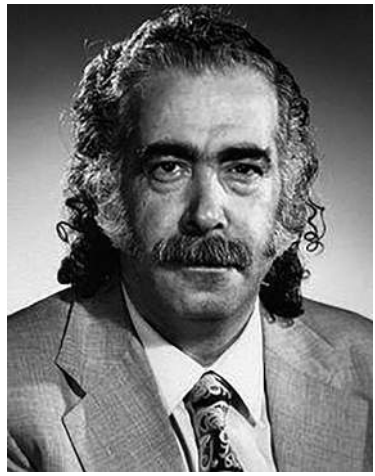
"İran Türklerinin Manevi Varlığını, 'Varlıq'ında Yaşatan"

Azerbaycan dili ve edebiyatının otuz yılı aşkın bir süredir İran'da yaşatılması, *Varlıq* dergisi ve onun kurucusu olan Cavad Heyet'le doğrudan bağlantılıdır.

Cavad Heyet'in *Varlıq* dergisi, Azerbaycan'ın modern hayatında önemli bir olaydır. Onun faaliyetleri, hem İran'daki hem de Kuzey Azerbaycan'daki Azerbaycanlıların millî bilincinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Güney'de ve Kuzey'de 1980'lerin ikinci yarısından itibaren filizlenmeye başalayan millî özgürlük ve demokrasi hareketimizin köklerinden biri *Varlıq*'a, onun editörü ve yazarı, başka bir deyişle "canı ve ruhu" olan Cavad Heyet'e dayanmaktadır.

Hayatı

Cavad Ali Oğlu Heyet, 24 Mayıs 1925'te, Tebriz'de, soylu; aslı ve asaletiyle tanınan bir ailede dünyaya geldi. Büyük bir âlim ve ilahiyatçı olan babası Mirza Ali Heyet, İran'daki Meşrutiyet Devrimi'nin (1906-1911) hukuki hazırlıklarında yer almıştır ve "İran Adliyesi"nin kurucularındandır. Annesi ise tanınmış din adamlarından Hacı Mirza Mehemmed Müctehidi Tebrizi'nin kızıdır. Ailenin "Heyet" soyadı, Mirza Ali Heyet'in, Necef'ten Tebriz ve Tahran'a Meşruti-

BULUD KARAÇORLU SEHEND

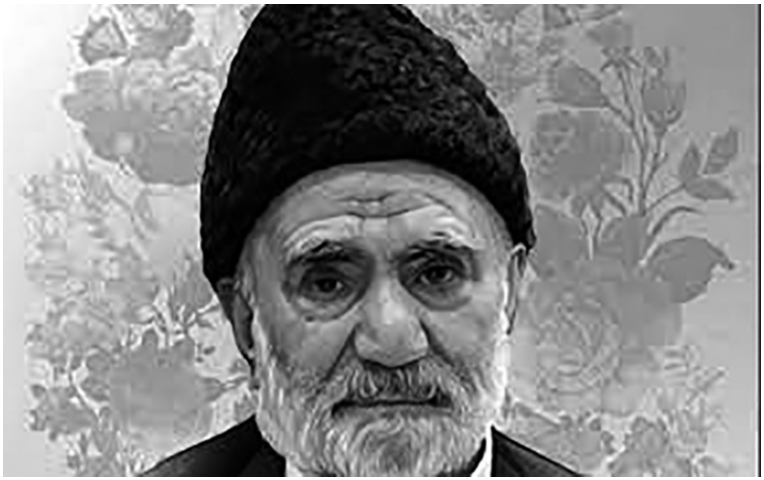
(1926-1979)

"Güney Azerbaycan'ın Korkut Ata Nefesli Şairi"

Bulud Karaçorlu Sehend, Çağdaş Güney Azerbaycan Şiiri'nin şekillenmesi ve gelişmesinde öncü rol oynayan ve bu alanda dikkate değer hizmetleri olan bir şairdir. Bulud Karaçorlu Sehend, Güney Azerbaycan edebiyatına halktan ve maziden gelen ilginç imgeler, derin toplumsal ve siyasal anlamlar katmanın yanı sıra, insani değerlere sadakat gibi yeni içerikler de kazandırır. Sehend'in Türk milletinin ortak anıtı olan *Dede Korkut* kitabını temel alarak yazdığı *Sazımın Sözü* ve *Dedemin Kitabı* adlı eserleri, toplumda millî ruhun uyanmasına büyük katkı sağlamıştır.

Hayatı ve Sanatı

Bulud Karaçorlu Sehend, 1926'da Azerbaycan'ın eski bilim ve kültür merkezi olan Marağa'da doğdu. Soyadı, Karaçorlu Türklerine mensup olmasıyla ilgilidir. Babası Muttalib, şoförlük yaparak ailesini geçindirir. Yağmurlu ve bulutlu bir günde dünyaya geldiği için babasının ona "Bulud" adını vermek istediği ancak İran'ın Türkçe

HÜSEYN KERİMİ MARAĞAYİ

(1926)

"Mersiyeyle ağlatan, satirle güldürüp düşündüren şair"

Sağlığında şiirleri halk tarafından ezberlenen ve sevilen şairlere zamanımızda çok az rastlanır. Vatanımızın güneyinde yaşayıp yazan Marağalı Hüseyn Kerimi, böyle şairlerdendir. Onun şiirleri dilden dile, ilden ile dolaşmış, şaire büyük sevgi ve şöhret kazandırmıştır.

Satirin, hicvin Güney Azerbaycan'da derin, sağlam kökleri vardır. "Molla Nesreddin" in, M. A. Sabir'in geleneğini sürdürenler arasında Mirza Ali Möcüz Şebüsteri, Mirza Elixan Leli, Eşrefeddin Gilani (Gezvini), Rıza Serraf, Elekber Pakzad Heddad, İbrahim Zakir, Bayrameli Hammal, Muzaffer Direfşi, Ali Ataiyye, Mecid Sabbağ İrani'yle birlikte Hüseyn Kerimi'nin özel bir yeri bulunmaktadır.

Ağıt ve mersiyelerin dışında, yazdığı satirik şiirler de onu halk arasında çok tanıtır. Öyle ki mersiye ve ağıtlarıyla halkı ağlatan Hüseyn Kerimi, satirleriyle onları güldürüp düşünmeye teşvik eder.

KERİM MEŞRUTECİ SÖNMEZ

(1928)

"Çağdaş Edebiyatın Söz Sarrafı"

Sönmez (Kerim Meşruteci), Güney Azerbaycan şiirinin esas istikametini belirleyen şairlerdendir. Kerim Meşruteci, 1928'de Şark'ın medeniyet beşiklerinden biri olan Tebriz'in kadim Lilava Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini, 1935-1941 yılları arsında Tebriz şehrindeki Gülzar Medresesi'nde almıştır. Mektebi bitirdikten sonra ailenin geçim sıkıntısı yüzünden çalışmak mecburiyetinde kalır. 1942-1953 arasında Tebriz'in Şems, Zafer ve diğer küçük fabrikalarında dokumacılıkla meşgul olur. Fırsat buldukça akşam kurslarında eğitimini devam ettirir. Daha sonra Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydolur. Üniversiteden mezun olduktan sonra Azerbaycan ve Hemse Bölgesi Bankacılık Kurumu Başkanı olur.

1953'te Bükreş'te yapılan Dünya Gençleri ve Talebeleri Festivali'ne "dokumacı" olarak iştirak eden K. Meşruteci, festivalden sonra vatana dönerken Muhammed Musaddık Hükûmeti'nin devrildiği haberini alır; Tebriz'e dönmeyi uygun görmeyip Tahran'a gider ve orada kalır. Tahran'da dokuma fabrikasında çalışmaya başlar.

K. Meşruteci, 1958-1959'da liseyi bitirir ve Tahran- Bank'ta işe başlar. 1960'ta evlenir ve 1962-1966 yılları arasında Tahran Üniver-

ALİ TEBRİZLİ

(1929-1998)

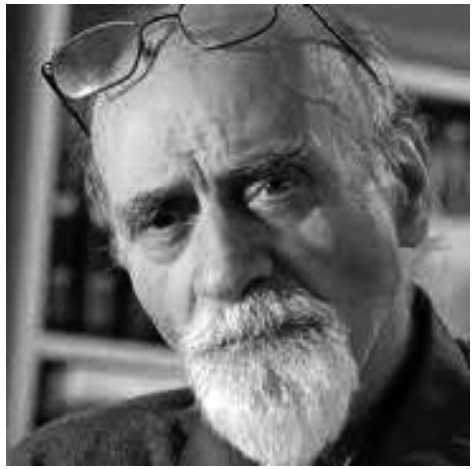
"Güney Azərbaycan'da Millî Direniş Hareketinin Sembolü"

Ali Tebrizli, İran'da Pehlevi rejiminin sert baskılarına aldırmadan, halkta millî bilincin uyanması, anadilin korunması ve yaşatılması uğrunda cesaretle mücadele etmiş; tehlikeleri göze alarak eserler yazmış ve kitaplar neşretmiştir.

Ali Tebrizli, 1960'lı yıllarda kaleme aldığı *Dil ve Edebiyat* adlı eseriyle Güney Azerbaycan'da millî direniş hareketinin temelini atanlardan biri olur. Ayrıca bu eser, o dönemde yazılan ilk eleştirilerdendir. Yazar, bu kitapta Azerbaycan Türkçesini küçümseyenlere, anadilimizi ve tarihimizi çarpıtanlara sert ve keskin bir dille cevap verir.

Hayatı

Ali Tebrizli, 25 Haziran 1929'da Şark'ın kadim ilim ve sanat merkezlerinden Tebriz'in "Müneccim" Mahallesi'nde doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini Tebriz'de alır. On üç yaşındayken ailesiyle birlikte Tahran'a göçer. Tahran'da kendini garip hisseden Ali, kitaplara yönelir; büyük bir ilgi ve hevesle dergiler, kitaplar okur. 1945'te, Azer-

RIZA BERAHENİ

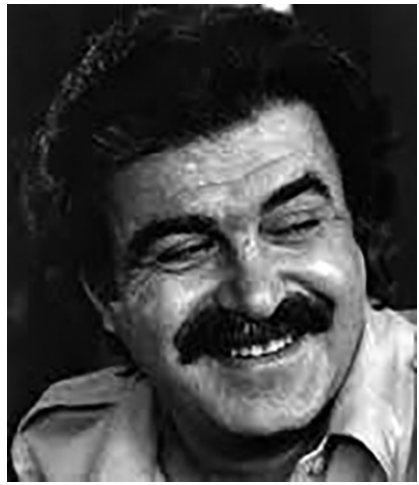
(1935-1922)

"Çağdaş İran edebî tenkidinin atası"

Rıza Beraheni, İran'da Avrupa tarzı edebî eleştirinin kurucusudur ve bu yüzden "İran edebî tenkidinin atası" olarak bilinir. Aynı zamanda modern ve postmodern edebiyatın İran'daki öncülerindendir.

Rıza Beraheni, 12 Aralık 1935'te Tebriz'de doğmuştur. Aklı ve yeteneğiyle yaşıtlarından ayrılsa da yoksul ve çok çocuklu işçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Rıza'nın okula gitme imkânı yoktur. Rıza, Meşrutiyet döneminde Şeyh Muhammed Hiyabani'nin yakın silah arkadaşı ve yardımcısı olan Ali Badamçı'nın gizli, hayırsever yardımıyla ilk ve ortaokul eğitimini tamamlar. Tebriz Üniversitesinin İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirir; İstanbul Üniversitesinde İngiliz Edebiyatı üzerine doktora yapar. İran'a döndükten sonra askerlik vazifesini yerine getirir ve Tahran Üniversitesinde çalışmaya başlar.

1945-1946 yıllarında, S. C. Pişeveri'nin kurduğu Ulusal Demokratik Hükûmet döneminde, ilkokul eğitimini anadilinde alır. R. Beraheni o yılları ve S. C. Pişeveri'yi şöyle hatırlar: "Bizi bir gün mektepten Pişeveri'nin yanına götürdüler ve ben onun karşısında

GULAM HÜSEYN SÂEDİ

(1936-1985)

"Duygu ve Istırapları, Pandomimlerinde Saklı"

Hayatı

Tebriz'de 13 Ocak 1936'da doğan Gulam Hüseyn Sâedi, Azerbaycan Türklerinden olup ortaokulu yine bu şehirde okumuştur. Daha ortaokul yıllarındayken sosyal faaliyetlere katılmış, yazdıklarını yayın kuruluşlarında etkin bir şekilde yayımlatmaya başlamıştır. Yirmi yaşında, Tebriz Üniversitesi Tıp Fakültesine girmiştir. Tebriz Üniversitesinde eğitim alırken dönemin bir grup ilerici aydını dâhil Samed Behrengi, Behruz Dehkâni, Meftun Eminî, Kazım Saadetî gibi şahsiyetlerle yakın dostluk kurmuştur. O, yapılan tüm gösterilere, öğrenci hareketlerine aktif olarak katılmış; hatta bazılarının yönetiminde de bulunmuştur.

İran'da 1951 yılında başlayan demokratik hareketle siyasi etkinliğe de katılan Sâedi, kısa süre içerisinde yakalanıp birkaç ay tutuklu kalmıştır. Tebriz Üniversitesini 1961 yılında bitirmiş ve psikoloji alanına yönelmiştir. Bir süre sonra askerlik görevini yerine getir-

SAMED BEHRENGİ

(1939-1968)

"Güney Azerbaycan Çocuk Edebiyatının Öncüsü"

Behrengi, İran'daki çocukların dünya görüşünün özgünlüğünü ve inceliklerini; adaletsever olmakla birlikte mucizelere meyilli olduklarını hisseden ilk yazarlardan biridir.

Sadece yirmi dokuz yıl ömür süren S. Behrengi, ömrünün son sekiz yılında öğretmen olarak çalışmış, sanatsal ve bilimsel faaliyetlerle uğraşmıştır. Kısa bir ömre çok sayıda değerli eser sığdırmıştır. Ona ün getiren baş yapıtı ise *Küçük Kara Balık*' tır. Bu eseri, "siyasi manifesto" olarak nitelendirilir.

Azerbaycan'ın ücra köy okullarında öğretmenlik yapan S. Behrengi, hep Azerbaycan Türkçesiyle konuşmuş ve eserlerinin hepsini anadiliyle yazmıştır. Folklor örnekleri toplamış (Behruz Dehkâni'yle birlikte); edebî eserlerin yanında, eğitime, pedagojiye dair makaleler, denemeler yazmış; tercüme işleriyle meşgul olmuştur. Samed Behrengi, çocukların iç dünyalarına ayna tutan, onların temiz duygularını, arzularını kaleme alan yazarlardan biridir. Bu yüzden, İran ve Güney Azerbaycan'da çocuk edebiyatının mimarı sayılır.

Samed Behrengi, 29 Haziran 1939'da, Tebriz'in Çerendab Mahallesi'nde, yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Babası İzzet,

ALİRZA NABDİL (OKTAY)

(1944-1972)

"Ses çıkmasın dudaklardan
Kurşun gibi
hava ağır"

Alirza Nabdil (Oktay), Güney Azerbaycan Edebiyatı'nda yeni bir çığır açan ve 1960'lı yıllarda Güney şiirine yenilik getirip onu modernleştiren şairlerdendir. Kendisinden sonra gelen birçok şair ondan etkilenmiş ve onun şiir anlayışını sürdürmüştür.

Alirza Ali oğlu Nabdil, 1944'te Azerbaycan'ın kadim kültürü ve devrimci mücadele gelenekleriyle meşhur şehri Tebriz'de doğdu. Babası Tebriz'de bir memur, annesi ise ev hanımıdır. Alirza'nın çocukluk ve gençlik yılları Tebriz'de geçer. İlk ve ortaöğrenimini Tebriz'de tamamlayan Alirza, 1961'de Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesine kabul olununca üniversite öğrenimi için Tahran'a gider. Efsanevi savcı Firudin Ibrahimi, onun kahramanıdır ve Alirza da onun gibi kültürel haklarından yoksun bırakılan ve sosyal durumu çok düşük olan halkının haklarını korumak ister.

O yıllarda tüm dünyada öğrenci hareketleri görülmektedir. Başına, üstünde yıldız olan siyah bir bere takan Che Guevara, dünya gençliği için özgürlüğün sembolüne dönüşmüştür. Kübalı Che Guevara'nın: "Gerçekçi ol, imkânsızı talep et!" çağrısı tüm devrimci